

بررسی اهمیت و ضرورت برنامه ریزی درسی

یاسین جمالی کندازی

۱. ابواب جمعی اداره آموزش و پرورش، دانشجو ارشد رشته برنامه ریزی درسی دانشگاه پیام نور خرامه، گروه

علوم تربیتی، ایران

Yasingamali1374@gmail.com

چکیده

سابقه و هدف: زمانی که فرد اقدام به تهیه یک برنامه تحصیلی برای خود می‌کند توجه بیشتری به اهداف برنامه مبذول می‌دارد و این کمک می‌کند تا شناخت بیشتری از اهداف پیدا کند و آنها را دسته بندی می‌کند. اهداف طولانی مدت و کوتاه مدت را تشخیص دهد و هیچیک را فدای دیگری نکند.

مواد و روشها: مطالعه حاضر از نوع توصیفی تحلیلی^۱ است و پس از بررسی مفاهیم با ارائه نتایج به پیشنهادات کاربردی پرداخته شده است. روش تحقیق حاضر توصیفی و روش گردآوری اطلاعات آن، کتابخانه ای است. بدین صورت که از منابع کتابخانه ای نظیر: کتاب، مقاله، منابع خارجی و ... و آموخته های محقق استفاده شده است.

یافته ها: از نظر این پژوهش همچون سایر امور زندگی مسائل تحصیلی نیز از لحاظ تنظیم وقت و زمان دارای اهمیت هستند. برنامه ریزی به فرد کمک خواهد کرد، استفاده مفیدتری از مدت زمانی اختیار بکند و از اتلاف وقت خود جلوگیری نماید. مسأله وقت در برخی موارد تحصیلی همچون نزدیکی امتحانات و در حین برنامه ریزی برای کنکور اهمیت شایان توجهی دارد. از دست دادن وقت برابر خواهد بود با از دست دادن بسیاری از موفقیتها در آینده.

نتیجه گیری: از مباحث ایراد شده نتیجه گرفته می شود که استفاده از یک برنامه ریزی استاندارد و با اصول صحیح علمی به فرد کمک خواهد کرد انرژی و توان ذهنی خود را بهبود به هدر ندهد. در این نوع برنامه ریزی های استاندارد عمدتا روشهای مفیدی مورد استفاده قرار می‌گیرد که موجب خواهد شد، فرد بیشترین استفاده را از توان ذهنی خود بکند و از اتلاف آن جلوگیری کند. به یک مثال توجه کنید، در برنامه ریزی تحصیلی بر مبنای یافته‌های روانشناسی اصل در نظر گرفته می‌شود.

واژگان کلیدی: مسائل یادگیری، اهمیت و ضرورت، تدریس، برنامه ریزی درسی، برنامه درسی،

^۱ analytic-descriptive

مقدمه

برنامه درسی محصول برنامه ریزی درسی است. برنامه ریزی درسی^۱ شامل سازماندهی یک سلسله فعالیتهای یاد دهی و یادگیری به منظور ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار یادگیرنده ها و ارزشیابی میزان تحقق این تغییرات است. بنابراین فرایند برنامه ریزی درسی شامل سازماندهی فعالیت ها و ارزشیابی می باشد و هدف آن ایجاد تغییرات مطلوب و محور آن یادگیرنده است [۱]. اما از نظر فیلیپ کومز، کارشناس برجسته یونسکو، برنامه ریزی آموزشی «کاربرد تجزیه و تحلیل منطقی در آموزش و پرورش به منظور افزایش کارایی» است. یعنی کار برنامه ریز آموزشی، تحلیل نظام دار و منطقی مسائل و مشکلات آنی و آتی آموزش و پرورش و تلاش به منظور حل این مشکلات است. این اقدام نهایتاً بهره وری و کارایی نظام آموزشی را افزایش خواهد داد و محور آن نظام آموزشی تلقی می شود. برنامه ریزی آموزشی را می توان «سازماندهی یا اصلاح فعالیت ها، تجهیز منابع و امکانات آموزشی برای تحقق بهتر اهداف آموزشی» تعریف نمود. امور درسی یکی از مهمترین فعالیت هاست که اهمیت زیادی در سایر جنبه های زندگی دارد. بر این اساس انجام این فعالیت مهم به نحو احسن بطوری که نتایج خوب و عالی در بر داشته باشد اهمیت زیادی پیدا می کند. هیچ کاری بدون برنامه ریزی فعالیتی کامل نخواهد بود [۲].

روش تحقیق

روش پژوهش حاضر از نوع کیفی توصیفی و مروری تحلیلی می باشد که با جستجو در مقالات علمی و کتاب های مختلف و اینترنت به تدوین آن پرداخته شده است. از جمله مهم ترین موتورهای جستجو و پایگاه های اطلاعاتی معتبر مورد استفاده در این تحقیق عبارت بودن از: تحلیل محتوا یک شیوه پژوهشی است که برای تشریح عینی، منظم و کمی محتوای آشکار پیام های ارتباطی به کار می رود. این شیوه ابتدا در علوم ارتباطات به کار گرفته شد و در حال حاضر، بخصوص در سال های اخیر این شیوه پژوهش در سایر علوم، از جمله علوم تربیتی نیز مورد استفاده قرار گرفته است. تحلیل محتوا به اعتقاد بیشتر صاحب نظران روش پژوهشی است که برای بیان مفاهیم یا واژه های معینی در یک متن و یا مجموعه ای از متون استفاده می شود. برخی نیز آن را یک روش تجزیه و تحلیل داده ها می دانند. متن می تواند شامل کتاب، فصل یا فصل هایی از یک کتاب، نوشته ها، مصاحبه، گفتگو، عناوین و مقالات مطبوعات و اسناد تاریخی باشد.

مبانی نظری

هدف از برنامه ریزی

آموزشهای مبتنی بر برنامه ریزی و طراحی برنامه درسی در مجموع، اقدامات آموزشی را با تفکر، تصمیم گیری، آینده نگری و حل مشکل، و مبتنی بر اصول و روشهای علمی همراه می سازد. همچنین کلیه فعالیتها را در مسیر اهداف از پیش تعیین شده سوق می دهد و نهایتاً انجام صحیح آن موجب افزایش اثربخشی و کارایی آموزش خواهد شد. از این رو، هر گونه آموزشی هنگامی موفق خواهد بود که هدف یا اهداف آموزشی مشخص و مطلوبی را دنبال کند و مبتنی بر اصول، فنون و مهارتهای برنامه ریزی درسی باشد. به همین دلیل در راستای تربیت دانشجویان با گرایش اصلی آموزش، طراحی و برنامه ریزی درسی گامی مهم و اساسی است زیرا مبنای اصلی در تدوین روش ها و فنون تدریس، سنجش و اندازه گیری و تدریس عملی می باشد [۳].

اهداف برنامه ریزی را می توان چنین بیان کرد:

1. افزایش احتمال رسیدن به هدف، از طریق تنظیم فعالیتها.
2. افزایش منفعت اقتصادی از طریق مقرون به صرفه ساختن عملیات.
3. متمرکز شدن بر طریق دستیابی به مقاصد و اهداف و احتراز از انحراف از مسیر.
4. مهیا ساختن ابزاری بر کنترل.

¹ curriculum planning یا curriculum development

بعد از انتخاب هدف باید سه متغیر حجم مطالب، زمان در اختیار و تواناییها و محدودیتهای احتمالی خودمان را مشخص کنیم پس از انتخاب رشته به سراغ درسهایی که باید امتحان داد ضرایب هر کدام و سپس کتابهای مرجع و جزوه و کتابهای کمک درسی می رویم تا حجم مطالب را مشخص کنیم و پس از مشخص کردن نقطه شروع و زمان کنکور. زمان در اختیار را هم مشخص می کنیم [۴].

انواع برنامه ریزی

برنامه ها برای مقاصد متنوعی تنظیم می شوند و به فراخور هر وضعیت به گونه ای متناسب با آن شکل می گیرند :

1. برنامه ریزی تخصصی

گاهی با توجه به ماهیت تخصصی برخی از وظایف مدیریت برای انجام آنها برنامه ریزی می شود. این برنامه ریزیها را برنامه ریزی تخصصی می نامند. که بر اساس وظایف مدیریت در سازمان عنوان می گردد:

الف- برنامه ریزی و کنترل تولید (مدیریت تولید):

عبارتست از تعیین نیازها و تأمین ابزار و تسهیلات و تربیت نیروی انسانی لازم برای تولید محصولات و کالاها با توجه به تقاضای موجود در بازار و نیازهای پیش بینی نشده جامعه [۵].

ب- برنامه ریزی نیروی انسانی :

در این نوع از برنامه ریزی با تعیین افراد مورد نیاز سازمان در سالهای آینده امکانات و تسهیلات مورد نیاز (انتخاب، آموزش، ترفیع، بازنشستگی و ...) تخمین زده می شود. برنامه ریزی نیروی انسانی با تهیه نمودار (ساختار) سازمانی آغاز می شود و مواردی نظیر تهیه نمودار جانشین و ترفیع، تدوین آیین نامه استخدامی و تنظیم برنامه های آموزشی ضمن خدمت را در بر می گیرد [۶].

ج- برنامه ریزی مالی و تنظیم بودجه :

عبارتست از تعیین میزان و چگونگی منابع و همچنین تعیین میزان و چگونگی مصارف مالی به منظور تأمین هدفهای موسسه و صاحبان و کنترل کنندگان آن می باشد [۷].

2. برنامه ریزی عملیاتی (اجرایی)

برنامه های اجرایی برای به اجرا درآوردن تصمیمات راهبردی طرح می شوند به عبارت دیگر برنامه های اجرایی عبارتند از تصمیمات کوتاه مدت که برای بهترین استفاده از منابع موجود با توجه به تحولات محیط اتخاذ می گردند.

مراحل برنامه ریزی عملیاتی عبارتند از:

الف- تدوین برنامه های کوتاه مدت (مانند تنظیم بودجه و زمانبندی).

ب- تعیین معیارهای کمی و کیفی سنجش عملکرد و ارزیابی هزینه های اجرای عملیات.

ج- ارزیابی برنامه ها و تعیین موارد انحراف عملکرد از آنها.

د- تجدید نظر در برنامه ها و تهیه برنامه های جدید [۸].

3. برنامه ریزی راهبردی (استراتژیک)

برنامه ریزی راهبردی در بر دارنده تصمیم گیری هایی است که راجع به اهداف راهبردی بلند مدت سازمان می باشند. در این نوع از برنامه ریزی مقاصد (مأموریتها) و هدفهای سازمان مشخص و اهداف بلند مدت به هدف های کمی و کوتاه که آن را هدفگذاری می نامند، تجزیه می گردد. همچنین سیاستهای کلی (تدوین و تنظیم خط مشی ها) و برنامه های عملیاتی طرح ریزی می گردد. برنامه ریزی راهبردی، آینده را پیش گویی نمی کند ولی یک مدیر را می تواند در موارد ذیل یاری دهد:

الف- فائق آمدن بر مسائل ناشی از مقتضیات آتی.

ب- ایجاد فرصت کافی برای تصحیح خطاهای اجتناب ناپذیر.

ج- اتخاذ تصمیمهای صحیح در زمان مناسب.

د- تمرکز بر انجام فعالیت های ضروری برای رسیدن به آینده مطلوب [۹].

محاسن برنامه ریزی

برنامه ریزی در هر سازمان محاسن زیادی دارد که مهمترین آنها به شرح ذیل است:

1. تحقیق اهداف سازمان.
  2. برنامه ریزی، به ایجاد فرصت برای اجرای تصمیمها کمک می کند.
  3. برنامه ریزی به اجرای منظم طرحها و تحقق اهداف سازمان کمک می کند.
  4. برنامه ریزی عامل تطبیق رشد سریع فن آوری محیط با سازمان.
  5. برنامه ریزی موجب تسریع رشد اقتصادی در سطح کلان می شود.
  6. برنامه ریزی مالی و بودجه بندی، ابزاری برای کنترل فعالیتها محسوب می شود.
  7. برنامه ریزی به تقویت روحیه کار گروهی کمک می کند و به افزایش کارایی سازمان می انجامد [۱۰].
- محدودیت های برنامه ریزی (محدودیتها و معایب)

با وجود محاسن زیادی که برنامه ریزی دارد، محدودیت هایی را نیز به همراه دارد که عبارتند از:

1. برنامه ریزی مستلزم صرف هزینه و وقت است.
2. سازمانهای کوچک نمی توانند به علت عدم توان مالی و فرصت کافی به نحو مطلوب برنامه ریزی کنند.
3. برنامه ریزی، مستلزم ایجاد محدودیت هایی است که در کوتاه مدت حرکت را در سطوح متعدد سازمان، کند و مشکل می سازد.
4. برنامه ریزی، بیشتر مبتنی بر پیش بینی بر اساس حدس و گمان و احتمالات است و کمتر بر اساس اطلاعات قطعی انجام می گیرد (پس باید قبل از برنامه ریزی به دنبال شناخت وضعیت موجود سازمان باشیم) [۱۱].

تعریف برنامه ریزی درسی

واژه برنامه درسی در آموزش و پرورش کشور ما یک واژه جدید است که تاکنون به وسیله افراد مختلف براساس معانی متفاوتی که از این واژه به عمل آمده، مورد استفاده قرار گرفته است [۱۲] اصطلاح برنامه درسی از نظر لغت شناسی، ریشه در واژه لاتین *currere* دارد که به معنای میدان مسابقه یا میدانی برای دویدن است. برنامه های درسی همچون میدان مسابقه که آغاز و پایان مشخص و تعریف شده دارد مستلزم آغاز، پایان و مسیر کاملاً مشخص و از پیش تعریف شده ای است. دومین ویژگی قابل استنباط از واژه برنامه درسی - با عنایت به ریشه لغوی- عبارت است از همچون موانعی که در مسیر مسابقه فراهم شده است و عبور از آنها به طوری فزاینده دشوار تر می شود، برنامه های درسی نیز به طوری پیش رونده، دشوارتر می شوند. [۱۳] دال معتقد است: برنامه درسی فرایندی است رسمی یا غیر رسمی که از طریق آن، یادگیرنده با نظارت مدرسه، معلوماتی را کسب می کند و شیوه درک آنها را در می یابد، مهارتهایی را فرا می گیرد و نگرش، ارزشگذاری و ارزشها را تغییر می دهد [۱۴]. از نظر گود (۱۹۵۹) برنامه درسی عبارت از یک برنامه کلی و عمومی در ارتباط با محتوای آموزشی که توسط مدارس به دانش آموزان ارائه می گردد تا در سایه آن یادگیرندگان قادر شوند صلاحیت های لازم را در خود بوجود آورده و برای ورود به حوزه های فنی و حرفه ای خاص آماده شوند. برنامه درسی، در واقع همان برنامه آموزشی پیشنهادی است که بیانگر کشاندن یادگیرنده به سویی است که برای رشد وی ترجیح داده شده است و تکیه بر نظام ارزش ها دارد و برنامه درسی وسیله ای برای رسیدن به آرمانها، تحقق هدفها، و انجام دادن مقاصد تربیتی است. [۱۵] برنامه درسی با نتایج یادگیری سر و کار دارد و نه تنها با هدفهای از پیش تعیین شده، چرا که نتایج - در مقام ارزشیابی - می تواند در برگیرنده مواردی به جز هدفها و نتایج قصد شده باشد و افراد مختلف ممکن است به شکل های مختلف تحت تاثیر مجموعه تدابیر از پیش تعیین شده قرار گیرند. [۱۶]

برنامه درسی به عنوان مجموعه ای از دروس یا برنامه ای برای تدریس

در زمره تعاریف سنتی و محدود است و عبارت است از برنامه ای که در آن فهرست موضوعات مختلف درسی به تفکیک تعیین و تصریح شده است و عمدتاً اشاره به موضوعات و دروسی است که در مدرسه تدریس می‌شود. [۱۷]

برنامه درسی به عنوان برنامه زمانی برای تدریس دروس

براساس این دیدگاه جدول زمانی تدریس دروس که در هفته توسط معلمان و مربیان اعلام می‌شود، همان برنامه درسی است. [۱۸]

برنامه درسی به عنوان فهرست رئوس مطالب درسی

مجموعه ای از سرفصل های رئوس اصلی مطالب برای یک درس خاص می باشد. برخی از برنامه ریزان درسی، معنای محدود برنامه درسی را معادل فهرست رئوس مطالب درسی قرار می دهند [۱۹]

برنامه درسی به عنوان تجربه

مربیان پیشرفت گرا از برنامه درسی که صرفاً به موضوعات درسی بدون توجه به فراگیرنده باشد، انتقاد کرده‌اند و جدایی برنامه-درسی از فراگیرنده، واقعیت‌ها و واقعیت‌های زندگی را نمی‌پذیرند. [۲۰]

برنامه درسی به عنوان طرح و نقشه

در آن فرصت های مناسب برای رسیدن به هدف های جزئی و کلی برای گروه یا مدارس مشخص، طراحی می‌شود مدنظر قرار می دهند. به زعم اینان این برداشت از برنامه درسی، متضمن پیش بینی اهداف و غایات با تدارک تجربیات و فرصت های یادگیری و نیز مسائلی نظیر ارزشیابی از برنامه است. تلقی نمودن برنامه درسی به عنوان نقشه، جدیدترین و بنا به اعتقاد بیشتر برنامه ریزان معاصر، جامع ترین مفهومی است که تا کنون برای برنامه درسی، ارائه شده است. [۲۱]

عناصر برنامه درسی

معروف ترین برداشت ارائه شده از عناصر برنامه درسی، طبقه بندی و الگوی فرانسویس کلاین^۱ در الگوی مطالعه مدرسه ای می-باشد. [۲۲] جدیدترین دسته بندی مطرح در زمینه عناصر برنامه درسی از آکر است که شامل ده عنصر منطق، اهداف، محتوا، فعالیت های یادگیری، روش های تدریس، مواد و منابع یادگیری، زمان، فضا، گروه بندی و ارزشیابی است. مظاهری نیز برای برنامه درسی عناصر یازده گانه ای مطرح کرده است که عبارتند از: منطق، هدف، محتوا، شایستگی های معلم، روش های یاددهی یادگیری، فعالیت های یادگیری، زمان، خانواده، محیط یادگیری، بسته آموزشی، ارزشیابی. که البته عنصر خانواده را برای دوره ابتدایی موثر دانسته‌اند. به تعبیری ساده، اگر بگوییم برنامه درسی نقشه راه یادگیری است [۲۳]. می توان گفت برنامه درسی عبارتست از طرح و نقشه سازماندهی عناصر برنامه درسی در جهت تحقق اهداف موردنظر آموزشی. در ادامه به تبیین هر یک از این عناصر پرداخته شده است:

هدف

هدف جهت دهنده به نظام آموزشی است. هدف سنگ زیربنای آموزشی است. یکی از حیاتی ترین عناصر در فرایند برنامه ریزی درسی، تعیین هدف یا اهداف می باشد. اهداف، عناصر اصلی برنامه ریزی درسی بوده و برنامه ها برای دستیابی به آن، طرحی و سپس اجرا می‌شوند. تمام کارها و وظایف اعم از نیازسنجی، تعیین محتوا، روش تدریس، اجرا و ارزشیابی به منظور دستیابی به اهداف شکل می گیرند و عملی می‌شوند. هدف ها در واقع قصد نهایی تعلیم و تربیت بوده و یا نتایجی را مشخص می سازند که انتظار می رود، پس از اجرای یک برنامه درسی، بتوان در رفتار یادگیرنده مشاهده نمود. [۱]. هدف در فرایند آموزشی چیزی جز حد یادگیری نیست می‌باشد. [۲]. در واقع یک برنامه درسی که به قصد ایجاد تغییرات در رفتار یادگیرنده اجرا می‌شود، این

¹ Klein

تغییرات را همان اهداف برنامه می نامند. مثلا هدف اصلی در آموزش ریاضی که باید در برنامه های درسی ریاضی لحاظ شود، ایجاد و توسعه قدرت درک و فهم، استدلال، حل مساله و تلفیق مقوله های مختلف ریاضی و ارتباط آنها با سایر مقولات است. [۳]

محتوا

محتوا، دانش (حقایق، تبیین ها، اصول، تعاریف) مهارت ها و فرایندها (کنجکاوی، مشاهده، تفسیر یافته ها، طراحی تحقیق، اجرای آزمایش، ایجاد ارتباط و...) و ارزش ها (اعتقاد، به خوب و بد، صحیح و غلط و علاقه به علم و...) است. [۴] در واقع منظور از محتوای یک ماده درسی عبارت است از دانش سازمان یافته و اندوخته شده، اصطلاحات، اطلاعات، واقعیت، قوانین، اصول، روشها، مفاهیم، تعمیم ها، پدیده ها مسایل مربوط به همان ماده درسی است. [۵] ملکی در تعریف محتوای برنامه درسی بیان می کند: مجموعه مفاهیم، مهارت ها و گرایش هایی که برنامه ریزان آن را انتخاب و سازماندهی می کنند و تعامل یادهی- یادگیری معلم و شاگرد را تولید می کند. [۶]

روش های یادهی یادگیری

روش های تدریس از عناصر اصلی برنامه درسی است و در فرایند آموزش و یادگیری نقش بارزی را ایفا می کند. تحقق هدف های آموزشی از طریق کاربرد روش ها و فنون تدریس امکان می یابد. در برنامه درسی سعی بر این است با انتخاب محتوای مناسب، به ایجاد یادگیری و تغییر رفتار مطلوب پرداخته شود. شیوه ارائه محتوا یا روشی که طی آن سعی می شود، تغییرات مورد نظر در یادگیرنده ایجاد شود. روش تدریس و یا راهبرد یادهی یادگیری نامیده می شود. در روش های یادهی یادگیری، مواردی چون نحوه ارائه دانش، تغییر نگرش و آموزش مهارت های مورد نظر توسط معلم به دانش آموز، چگونگی ارتباط معلم با یادگیرنده، نحوه استفاده از امکانات و تجهیزات در فرایند آموزش، نحوه و میزان مشارکت یادگیرنده در امر یادگیری، چگونگی ارتباط یادگیرندگان با یکدیگر، با محیط، مواد و با وسایل و امکانات آموزشی مورد توجه قرار می گیرد. [۷]

شایستگی های معلم

عنصر مهم بعدی در برنامه درسی، معلم است که با عبارت پرسشی چگونه معلمان یادگیری را تسهیل می کنند همراه شده است. معلم علاوه بر اینکه در برنامه درسی یکی از عناصر تلقی می گردد، عنصری مهم در نظام آموزشی و حتی به عنوان مهندس اجتماعی نیز محسوب می شود. [۸] یکی از صلاحیت های بارز معلم این است که با مفاهیم اساسی، اصول و قوانین رشته علمی آشنایی کافی داشته باشد. اگر این صلاحیت ضعیف باشد، در انجام نقش آموزشی او خلل و کندی به وجود خواهد آمد. شرط اصلی یادهی هر مفهومی، این است که مفهوم در ابتدا برای خود معلم شناخته شده باشد. [۹]

زمان آموزش

در نهاد آموزش و پرورش نیز مولفه زمان از جایگاه خاصی برخوردار بوده و زمان در تار و پود فعالیت های آن نقش اساسی دارد. چنانچه در برنامه ریزی های آموزشی و درسی همیشه سوالاتی از جمله: چه درصدی از عمر افراد باید به آموزش اختصاص داده شود؟ بهترین زمان آغاز آموزش و پرورش چه سنی است؟ چه زمانی برای تشکیل کلاس، آغاز و انجام فعالیت مدارس مناسب است؟ [۱۰] براساس تحقیقات محققان دانشگاه پیس، و گزارش بیل متزکر زمان آموزش بیشتر بصورت یک پیوستار عمودی متنوع دانسته شده است. یک هرم وارونه را در نظر بگیرید و در قسمت بالای هرم زمان به صورت تعداد ساعات یک روز تحصیلی و روزها در یک سال تحصیلی در نظر گرفته شده است و قسمت پایین هرم به بیشترین زمانی که یادگیری در آن انجام می شود، اختصاص داده شده است. پیوستار از بالا به پایین به صورت زمان تخصص یافته، زمان درگیری با تکلیف و زمان یادگیری تحصیلی تقسیم بندی شده است. [۱۱]

محیط یادگیری

یکی از عوامل مهم تعیین کننده موفقیت یک برنامه درسی اثربخش و نیز تعیین کننده رفتار یادگیرنده است و با دستاوردها رضایت و موفقیت او ارتباط دارد [۱۲] از این عنصر آکر با عنوان مکان یاد می کند و اینکه دانش آموزان کجا می آموزند؟ در این جا

به جای مکان از محیط یادگیری استفاده شده است. زیرا علاوه بر مکان فیزیکی جو فضای روانی و همچنین محیط مجازی را نیز در بر می‌گیرد. همانطور که نمی‌توان محتوای آموزشی را از تجربیات موجود در ارائه واقعی یک برنامه درسی جدا نمود. در عین حال نمی‌توان تجربه را از محتوا، یادگیری محتوا و کسب دانش را از فضا یا فضاهایی که در قالب آن تجربه رخ می‌دهد، تفکیک کرد. ویلیام، اذعان می‌کند: محیط یادگیری یک پدیده پیچیده از انعکاس فعالیت‌های یک معلم است. [۱۳] این مسئله به بعدروانی و امنیت و آرامش روحی و روانی یادگیرندگان اشاره دارد که در بحث محیط یادگیری بسیار مورد تأکید می‌باشد [۱۴].

بسته آموزشی

یکی از محصولات نهایی هر طرح برنامه درسی تولید انواع گوناگون مواد آموزشی است و مواد آموزشی به صورت بسته یا کیت تهیه و عرضه می‌شود که این بسته حاوی مواد یادگیری انفرادی فراگیرنده از قبیل کتاب درسی، کتاب تمرین و .. راهنمای معلم و تدریس، آزمون یا ابزار اندازه‌گیری شخصی، وسایل آموزشی مورد استفاده در کلاس درس از قبیل وسایل نمایشی، مرجع و گروهی، و تجهیزات دیداری و شنیداری می‌باشد. [۱۵]

ارزشیابی

ارزشیابی در مطالعات برنامه درسی شامل ارزشیابی برنامه درسی و ارزشیابی یادگیرنده یا همان ارزشیابی پیشرفت تحصیلی می‌باشد. [۱۶] ارزشیابی فرایندی است که به منظور تصمیم‌گیری درباره اینکه فعالیت‌های آموزشی معلم و کوشش‌های یادگیری دانش‌آموزان به نتایج مطلوب انجامیده است، صورت می‌گیرد [۱۷].

تاریخچه برنامه درسی

استقرار پایه‌های علمی برنامه درسی به عنوان یک حوزه مستقل و تخصصی و یک رشته تحصیلی به سال ۱۹۱۸ باز می‌گردد و نخستین کتاب در زمینه برنامه درسی توسط فرانکلین بوییت منتشر شد. در واقع اثر بوییت نخستین پایه‌های نظری برنامه درسی را پی‌ریزی کرد و مشوق دیگران در امر برنامه درسی بود. [۱۸] برنامه درسی گذشته‌ای طولانی ولی تاریخچه‌ای کوتاه دارد. هرچند مفهوم برنامه درسی به طور ضمنی در فعالیت‌های تربیتی از دوران باستان وجود داشته باشد ولی برنامه درسی به عنوان یک حوزه تخصصی مربوط به اوایل قرن بیستم می‌باشد. [۱۹] از طرف دیگر، مفهوم برنامه درسی به عنوان یک زمینه علمی منظم از اوایل قرن بیستم تا کنون دچار تغییر شده و گستردگی بیشتری یافته است. [۲۰]

برنامه درسی در دوران غیر رسمی

در جهان باستان، محتوای برنامه‌های درسی جنبه مدنی و خانوادگی داشته، برانطباق فرد یا جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کرده تأکید می‌شده و برای این منظور در آموزش از روش‌های تقلید و تکرار و کارآموزی بهره می‌بردند. [۲۱] در یونان و روم قدیم، رشد فردی و پیشرفت و سعادت جامعه هر دو در برنامه‌های درسی مورد توجه بوده، مواد درسی مشخصی از قبیل صرف و نحو، سخنرانی، منطق، موسیقی، حساب، هندسه و هیأت با استفاده از سخنرانی و بحث و با تأکید بر تجزیه و عمل آموزش داده می‌شد. [۲۲] در قرون میانه کلیساها و روحانیون عامل اصلی آموزش و پرورش و انتخاب محتوا بودند. [۲۳] بنابراین، برآموزش اعتقادات دینی و پرورش روح اسرار می‌شد، محتوای برنامه درسی تابع الهیات بود که ارتباط چندانی با طبیعت و اشیای خارجی نداشت و معلم محور فعالیت‌های تربیتی محسوب می‌شد. از رنسانس تا قرن بیستم، به علم، طبیعت، نیازهای جامعه و توانایی‌ها و علائق دانش‌آموزان توجه ویژه‌ای شد که این توجه منجر به وارد شدن علوم به برنامه‌های درسی و تأکید بر موضوع‌های عملی و شغلی گردید. [۱] دانش‌آموزان محور برنامه‌های درسی قرار گرفت و پرورش استعداد‌های بالقوه او از طریق بازی، تأکید بر حواس در یادگیری، و کشف از طریق تجربه مدنظر قرار گرفت. در این مرحله، برنامه درسی به عنوان بخشی از فعالیت‌های تربیتی مدنظر بوده، ولی نه به عنوان یک رشته تخصصی مستقل. لذا این مرحله را دوران غیررسمی برنامه درسی خوانده‌اند. [۲]

برنامه درسی در قرن بیستم (دوران رسمی)

در قرن بیستم اقدام های زیادی صورت گرفته که زمینه ساز شکل گیری و توسعه برنامه درسی به عنوان یک حوزه تخصصی مستقل شدند. در این راستا می توان به انتشار نخستین کتاب برنامه درسی توسط فرانکلین بوبیت در سال ۱۹۱۸، تشکیل نخستین گروه برنامه درسی و آموزش در دانشکده تربیت معلم دانشگاه کلمبیا (نیویورک) در سال ۱۹۳۷، و تشکیل انجمن رهبری و برنامه درسی در سال ۱۹۴۷ اشاره نمود. فعالیت ها و اقدام های انجام شده در قرن بیستم را می توان به دو مرحله مجزا از یکدیگر تقسیم کرد که هر کدام از این مراحل نشان دهنده جهت گیری و پارادایم متفاوتی نسبت به برنامه درسی است [۳].

پارادایم سنتی: دوران برنامه ریزی درسی

کسانی که به مطالعه تاریخ تحول برنامه درسی پرداخته اند، میزان توجه به منابع گوناگون اطلاعات، یعنی دانش آموزان، جامعه و موضوعهای درسی مدون را در مقاطع زمانی مختلف، مهمترین و تعیین کننده ترین عامل در تحول برنامه درسی معرفی کرده اند. تاریخ برنامه درسی در دوران رسمی آن سرشار از تلاش ها و نهضت هائی است که در توجه کم و بیش انحصاری و محدود به یکی از این سه منبع اطلاعاتی ریشه داشته با معارض پنداشتن آنها با یکدیگر یکی را به قیمت کاستن اهمیت و حتی حذف دو منبع دیگر مبنای کار برنامه درسی قرار داده اند. به طوری که به تعبیر کلیارد، کلیه « خون ریزی های ایدئولوژیک » یا مناقشه های این عرصه را می توان در آن جستجو کرد [۴].

پارادایم جدید: دوران برنامه درسی

از دهه ۱۹۷۰ میلادی نوعی نو مفهوم پردازی بنیادی در حوزه تخصصی برنامه درسی بوجود آمد که عمدتاً به صورت تغییر در پارادایم تفکر و تحلیل برنامه درسی ظاهر شد. تأکید بر هر سه منبع اطلاعاتی، یعنی موضوعات درسی، جامعه و دانش آموز برای طراحی برنامه درسی، تلفیق دیدگاه ها و نظریه های برنامه درسی در قالب فرا دیدگاه و فرا نظریه ها و از همه مهمتر، تأکید بر فهم و درک برنامه درسی به عنوان یک پدیده و مطالعه ابعاد پیچیده آن به جای تأکید بر برنامه ریزی درسی از نتایج این تغییر پارادایم است [۶]. بررسی سیر تحول برنامه درسی به عنوان یک حوزه تخصصی نشان می دهد که واژه برنامه ریزی درسی مبدل به واژه ای کوتاه تری یعنی برنامه درسی شده است و برنامه ریزی با تدوین از آن حذف شده است. در این راستا، عناوین نشریه های علمی، انجمن ها، کتب، و گروه های آموزشی در سطح دانشگاه های جهان گویای این مطلب است که از عنوان برنامه درسی به جای برنامه ریزی درسی استفاده شده است. بنابراین، تاریخ برنامه درسی در دوران رسمی را می توان با عبارت « از برنامه ریزی درسی تا درک و فهم برنامه درسی » خلاصه نمود [۵].

بحث و نتیجه گیری

از مباحث فوق نتیجه گرفته می شود که در میان همه وظایف مدیریت برنامه ریزی از اساسی ترین آنهاست که مانند پلی زمان حال را به آینده مرتبط می سازد. به عبارت دیگر برنامه ریزی میان جایی که هستیم با جایی که می خواهیم به آن برویم پلی می سازد و موجب می شود تا آنچه را که در غیر آن حالت شکل نمی گیرد، پدید آید. از آنجایی که همه سازمانها به دنبال آنند که منابع محدود خود را برای رفع نیازهای متنوع و رو به افزایش خود صرف کنند. پویایی محیط و وجود تلاطم در آن، و عدم اطمینان ناشی از تغییرات محیطی بر ضرورت انکار ناپذیر برنامه ریزی می افزاید. پیتراک معتقد است که میان موثر بودن (انجام کارهای درست) و کارایی (درست انجام دادن کارها) تفاوت است و این دو در مراحل انتخاب هدفها و آنگاه در چگونگی کسب آنها توأم می باشد.

بنابراین این مطالعه نشان داد، وقتی صحبت از طراحی شیوه و کمک از ابزار به میان می آید پس می توان نتیجه گرفت برنامه ریزی یک مهارت است که آموختنی است بدیهی است جهت پیاده کردن این آموخته ها باید صبر و حوصله و پشتکار داشت در برنامه ریزی درسی یا تحصیلی ما به دنبال سرو سامان دادن یا نظم بخشیدن به مطالعه خود هستیم به طوریکه با کمترین صرف وقت و انرژی بهترین کارایی در یادگیری و یادسپاری راکسب کنیم اصولاً برنامه ریزی یعنی تغییر رفتار و این تغییر رفتار و مقید

شدن در ابتدا کمی مشکل به نظر می رسد ولی بدانیم هر تغییر رفتاری در بستر زمان نهادینه می شود پس باید در این راه صبور بود با اتکاء به خداوند تلاش و پشتکار داشت و هرگز ناامید نشد

منابع و مأخذ

- [۱] اتسلندر، پیتر، روشهای تجربی تحقیق اجتماعی، بیژن، کاظم زاده، (۱۳۷۵) مشهد، آستان قدس رضوی
- [۲] احدیان، محمد و آقازاده، محرم، (۱۳۷۸) راهنمای روشهای نوین تدریس برای آموزش و کارآموزی، تهران، آیش،
- [۳] ایمانی طالب آزاد، لید (۱۳۸۳)، آموزش بزرگسالان در چند کشور جهان، مقاله ارایه شده به همایش آموزش بزرگسالان،
- [۴] آقازاده، محرم (۱۳۷۹) راهنمای روش های نوین تدریس بر پایه پژوهش های مغز محوری، تهران، پوران پژوهش
- [۵] بیگم حائز زاده، خیریه و همکاران (۱۳۸۳) یادگیری از طریق همیاری، تهران، انتشارات تربیت
- [۶] تقی پور ظهیر، علی (۱۳۶۹)، برنامه ریزی آموزشی و درسی، تهران، آگاه،
- [۷] تقی پور، علی (۱۳۸۵)، مقدمه ای بر برنامه ریزی آموزشی و درسی، تهران، انتشارات آگاه
- [۸] جارویس، پیتر (۱۹۹۵). مترجم، غلامعلی سرمد (۱۳۸۱)، آموزش بزرگسالان و آموزش مداوم، انتشارات سمت،
- [۹] چایچی، پرچهر (۱۳۸۱)، شیوه های آموزش ضمن خدمت، تهران، آن،
- [۱۰] خلیلی شورینی، س. (۱۳۷۶) اصول و مبانی برنامه ریزی آموزشی، یادواره کتاب،
- [۱۱] خورشیدی، عباس (۱۳۸۱) روشها و فنون تدریس، چاپ اول، تهران، انتشارات یسطرون
- [۱۲] دفتر پژوهش و برنامه ریزی و تولید مواد آموزش سازمان نهضت سواد آموزی، طرح اصلاح و تغییر نظام آموزشی (۱۳۸۲)، انتشارات نهضت سواد آموزی،
- [۱۳] ذوالفقاری، حسن (۱۳۸۱) راهنمای تدریس، اداره کل چاپ و توزیع کتاب های درسی،
- [۱۴] سام خانیان، محمد ربیع (۱۳۹۴)، برنامه ریزی آموزش منابع انسانی (مبانی و فرآیندها)، تهران، مهربرنا
- [۱۵] سلیمانپور، جواد، (۱۳۸۴) برنامه ریزی درسی با تاکید بر تدوین محتوای درسی فعال و کاربرد تحلیل محتوا،
- [۱۶] سنگری، محمد رضا و... (۱۳۸۳)، طراحی آموزشی فارسی اول دبستان (بخوانیم و بنویسیم)، تهران، انتشارات مدرسه،
- [۱۷] سیلور، جی، گالن، ویلیام ام، الکساندر و آرتور جی، لوئیس، برنامه ریزی درسی برای تدریس و یادگیری بهتر (1376)، ترجمه غلامرضا خوی نژاد، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی،
- [۱۸] سیلور، جی گالن، الکساندر، ویلیام ام، لوئیس، آرتور، جی، (۱۳۷۸)، برنامه ریزی درسی (برای تدریس و یادگیری بهتر)، ترجمه غلامرضا خوی نژاد، مشهد، آستان قدس رضوی،
- [۱۹] شریعتمداری، ع. (۱۳۷۵)، چند مبحث اساسی در برنامه ریزی درسی، تهران، انتشارات سمت
- [۲۰] شعبانی، حسن (۱۳۸۲)، روش تدریس پیشرفته (آموزش مهارت ها و راهبردی تفکر)، انتشارات سمت، تهران،
- [۲۱] شعبانی، حسن، (۱۳۸۵)، مهارتهای آموزشی روشها و فنون تدریس، تهران، سمت،
- [۲۲] صفوی، امان اله، (۱۳۸۱) کلیات روشها و فنون تدریس، نشر معاصر تهران، چاپ ششم
- [۲۳] طالبی، سعید، مظلومیان، سعید، صیف، محمد حسن (۱۳۹۱)، اصول برنامه ریزی درسی، تهران، دانشگاه پیام نور،